

De
Frankfurter
Schule
en de
opkomst
van het
fascisme 2

Petra Bolhuis
Maieutiek
2026

Frankfurter Schule en hun tijd

- De Dialectiek van de Verlichting is een belangrijk boek omdat het een moment in de geschiedenis tekent waarop de steeds abstracter geworden filosofie praktisch(er) wordt.
- Van de vroege scholen waarin mensen (vrije mannen) zich afvroegen hoe te leven en daarbij de rationaliteit ontdekten als een gereedschap werd filosofie tot een omvattende werkelijkheidsbeschrijving: Epistemologie, ethiek en metafysica en logica als manier om alles te beschrijven voor altijd.
- Dat loopt stuk en daar denkt de filosofie van eind 19de en begin 20ste eeuw over na. (Nietzsche, Wittgenstein,)

Hegel (1770-1831)

- Hegel beschrijft de dialectische ontwikkeling van de geschiedenis.
 - In zijn geval is het de Geest die via een dialectisch proces tot materie komt in een poging zichzelf te begrijpen.
 - De mens is dan het punt waarop de geest tot zelfreflectie (subjectieve geest) komt en bijna bij zichzelf terugkeert: Zichzelf gebleven, maar toch anders; zoals Odysseus na zijn reis.
-
- De dialectische methode is het uitgangspunt van de Frankfurter Schule, maar er is veel meer ruimte voor menselijke vrijheid.

Invloed Marx (1818-1883)

- Ook dialectiek, maar dan beginnend vanuit materiële verhoudingen
- Kapitalisme is een tijdelijke historische fase.
- Vervreemding van mensen komt door de arbeidsverhoudingen (economie).
- Historische machtsstructuren en klassen vinden hun basis in de economie. Deze veranderen als deel van een noodzakelijke, historische ontwikkeling.
- Anders dan Marx voorspelde zagen ze dat de arbeidersklasse niet vanzelf revolutionair zou worden. In tegendeel de Duitse arbeidersklasse kiest massaal voor een voor henzelf ongunstige weg in rechtsradicalisme.

Invloed Friedrich Nietzsche (1844-1900)

- Nietzsche is kritisch op de Verlichting; hij vindt de Verlichting deel van de macht van de zwakke.
 - Waarheid en moraal hebben te maken met de wil tot macht.
 - Nietzsche is radicaal kritisch. Hij wordt 'de filosoof met de hamer' genoemd.
 - Nietzsche maakt macht tot het centrale thema van zijn filosofie.
-
- De kritische methode ten aanzien van alle waarheden en morele posities neemt de FS over. De aandacht voor macht en de radicale kritiek op de Verlichting wordt een belangrijk deel van hun onderzoek.

Kritiek op Positivismen (Comte 1798-1857)

- Positivismen zoekt epistemologische zekerheid en claimt dat alleen natuurwetenschappelijke kennis geldig is.
- Alleen feiten (positieve) kennis is zinvol (aansluitend bij Wittgenstein I)
- Wetenschap moet objectief en waarde vrij zijn en kan dat bereiken door zich te beperken tot positieve kennis.
- Deze kennis brengt vooruitgang.

De FS zegt dat zo wetenschap de status quo bevestigt en de schijn van objectiviteit en eisen aan kennis maken kritiek onmogelijk.

Kritiek op Marxisme en Stalinisme

- De marxisten die strikt de lijn van het historisch determinisme aanhielden vonden hun weg naar het reëel bestaand communisme. In de ontwikkelingen van Rusland werd het een excuus voor onderdrukking en een totale greep van bovenaf op het leven van mensen, tot de dood erop volgde.
- DE FS had het historisch determinisme van Hegel en Marx al los gelaten omdat ze ook op het marxisme kritiek wilden kunnen hebben. Daarbij was empirisch onderzoek deel van hun methode
- In de Sovjetunie, zeker onder Stalin ($\pm 1928-1953$), zagen ze dat emancipatie werd vervangen door overheersing. Zij vonden het een bureaucratische dictatuur. Later werd ook het loslaten van menselijke subjectiviteit en het onderdrukken van creativiteit en het irrationele als probleem beschreven. (Habermas, Marcuse)

Fascisme (NSDAP is opgericht in 1920)

- De NSDAP was een rechts-radicale partij die in 1920 werd opgericht. In 1933 is de partij o.l.v. Hitler nog niet groot, maar toch wordt hij rijkskanselier en onverwacht stijgt zijn partij naar een meerderheid en even onverwacht gooit hij de democratie overboord. Na de dood van Von Hindenburg in 1934, benoemt Hitler zichzelf tot *Führer en Rijkskanselier*. Zijn macht eindigt pas met het einde van WOII.

De winst van de NSDAP m.n. na 1933 is aanleiding om de optimistische visie van vooruitgang die het denken van Marx en het positivisme met elkaar gemeen hebben kritisch te herzien.

Vragen zijn waarom moderne samenlevingen fascistisch kunnen worden. Wat is de rol van massamedia en van techniek? Heeft Nietzsche gelijk met zijn kritiek op de Verlichting?

Freud, Marx en de Frankfurter Schule

- Lijster schrijft dat Marx de economisch verhoudingen beschrijft en Freud het driftleven.
- De laatste was ook conservatiever. Zijn essay onbehagen in de cultuur 1930 is redelijk negatief over de toekomstige veranderingen ten goede.
- De kritiek in de jaren 20 en 30 was uiteengevallen in pessimisme of optimisme over de Verlichting. Spengler en Ortega Y Gasset waren negatief en de neokantianen zoals Cassirer vooral positief. De FS zoekt een middenpositie: ze zijn negatief over het heden en leggen de wortel bij de Verlichting, maar ze willen de Verlichting hervormen, niet loslaten.

Waarom de arbeider zijn wereldhistorische rol vergeet-1

- De FS, zo vat Lijster het mooi samen, zorgt voor een duiding waarbij Marx wordt gepsychologiseerd en Freud gepolitiseerd. (34)
- Ze bieden verklaringen waarom het proletariaat Hitler kiest en geen geloof (meer) heeft in socialistische of communistische partijen die beloven het voor de arbeider beter te gaan maken.
- De FS zegt dat dat de arbeider heeft geen zicht op haar wereldhistorische rol heeft omdat massapropaganda en massacultuur dat voorkomen. De persoonlijkheidsaspecten van het proletariaat helpen mee om uit neurose, narcisme en sadomasochisme zich in de strijd te voegen.

Waarom de arbeider zijn wereldhistorische rol vergeet-2

- Simone Weil die zelf, al is het kort, deel heeft aan het arbeidersbestaan heeft ook redenen gevonden: Zij beschrijft dat honger en uitputting en gebrek aan scholing de arbeider niet in staat stellen om meer te doen dan overleven.
- De toenemende industrialisatie zorgt voor groeiende armoede vooral in steden. De partij die dat aan wil pakken groeit en ook de deelname aan vakbonden is groot.
- Net na de oorlog was er in Nederland een groeiende communistische partij (10 zetels voor de CPN in 1946 en 180.000 vakbondsleden).
- .

Waarom de arbeider zijn wereldhistorische rol vergeet

- De Communistische Partij van de Verenigde Staten had een piek van 50.000 leden in 1942. Ook daar veel aanhang van vakbonden.
- De koude oorlog en het McCarthyisme maakten het communisme verdacht. Wikipedia schrijft zelfs dat; 'De historische periode van het McCarthyisme begon nog voor McCarthy er zijn aandeel in had.
- In Nederland bleef de CPN achter Stalin staan. Dat leverde strijd op en velen namen afstand. Toen kwam de verzorgingsstaat tot bloei en deze leek de klassenstrijd overbodig te maken.